

«Світ і люди Ярослава Івашкевича» (сторінками біографії)

Ярослав Івашкевич належить до плеяди найвидатніших представників польської культури ХХ століття. Мало хто з польських письменників може зрівнятися з ним багатогранністю творчих здобутків. Поет, прозаїк, драматург, мистецтвознавець, есеїст, літературний критик, музикознавець, мемуарист, перекладач, громадський діяч – воістину ренесансна особистість.

У європейській літературі його ставлять в один ряд з такими майстрами пера, як Томас та Генріх Манні, Джон Голсуорсі, Ромен Роллан, Михайло Шолохов. Та не тільки ставлять – з цими митцями він зустрічався і спілкувався як рівний з рівними.

Майбутній письменник народився 20 лютого 1894 року в селі Кальник Київської губернії (нині Іллінецький район Вінницької області).

Його батько, Болеслав Івашкевич, навчався в Київському університеті (разом з Фадеем Рильським, батьком Максима Рильського). За участь у польському повстанні 1863 р. Івашкевич був виключений з університету і, відбувши покарання, працював домашнім учителем, доки не знайшов посаду бухгалтера цукрового заводу, на якій працював до кінця життя.

Хоч статками родина похвалитись не могла, у ній високо цінувались музика, література і мистецтво. Не випадково трьох доньок батько відправив на навчання до Кракова, а старшого сина – до Риги, і кожен приїзд старших дітей приносив у домівку найновіші віяння з культурних центрів.

Після смерті батька у 1902 році мати відвезла Ярослава до Варшави. Але через два роки Івашкевичі знову повернулися в Україну і оселилися в Єлисаветграді (нині м. Кропивницький Кіровоградської області) в родині Шимановських.

Багато значили для майбутнього письменника дружні стосунки з родичами по материнській лінії – сім'єю Шимановських, зокрема, з відомим композитором Каролем Шимановським. Старший на дванадцять років Кароль мав на Ярослава беззаперечний вплив. Саме мистецька атмосфера в домі Шимановських, виїзди до сіл Орлівка (поблизу Знам'янки) та Тимошівка (нині Кам'янський район Черкаської області), де

збиралася інтелектуальна еліта, підштовхували хлопця, що мав неабиякі здібності, до того, щоб обрати музику фахом свого життя.

У Єлисаветграді Ярослав вчився у чоловічій гімназії та музичній школі Густава Нейгауза, але у 1909 р. мати перевела його до IV Київської гімназії, яку юнак закінчив у 1912 році. У тому ж році Ярослав Івашкевич вступив на юридичний факультет Київського університету, водночас навчаючись у консерваторії. У повісті «Сади» Івашкевич згадував: «У Києві вперше я слухав «Валькірію» Вагнера в Київському оперному театрі восени 1912 року, ми були на київському концерті Артура Рубінштейна. Таким чином, цей куточок української землі, цей таємничий сад прилучили мене до світу, раніше від мене далекого – музики Вагнера».

Ще у гімназійні роки у хлопця з'явилося зацікавлення літературою, він спробував писати сам (російською мовою), а в студентську пору цей потяг зміцнів. Правда, коли про його наміри пов'язати життя з літературою довідались у родині, мати з братом наполягли, щоб Ярослав відмовився від цієї ідеї і працював юристом.

Та Івашкевич не прагнув стати юристом, про що він залишив промовисті спогади: «Вища школа не відіграла ніякої ролі в моєму духовному житті. На лекції ходив рідко, весь час присвячував зарібкам, а екзамени складав, аби скласти, і кілька разів на них зривався. Не відіграв також ніякої ролі університет у моєму особистому житті...».

Правда, підтримку й заохочення Ярослав одержав з іншого боку. Із розумінням до його захоплення поставились Кароль Шимановський та організаторка польського театрального життя Києва Станіслава Висоцька, яка запросила його до своєї студії. А поява першого вірша «Ліліт» у київському журналі «П'юро» (1912) допомогла Івашкевичу визначитись остаточно.

Життєві обставини змусили Ярослава з п'ятнадцяти років самотужки заробляти гроші репетиторством, і він як домашній учитель виїздить під час канікул у численні маєтки заможних дворян: Полтавщина і Поділля, Єлисаветградщина і Херсонщина, Одещина і Київщина – список населених пунктів, де йому довелося побувати, нараховує кілька десятків позицій.

У 1918 році, не закінчивши університет, Івашкевич переїхав до Варшави, де відразу потрапив у вир суспільного та культурного життя, – увійшов до літературного гурту «Під пікадором» та став одним із

засновників об'єднання «Скамандр»; служив в армії, працював у газеті, водночас активно налагоджуючи творчі контакти.

У 1922 р. Ярослав одружився з Анною Лілпоп, донькою багатого промисловця, родина якої переїхала до Польщі з Австрії. У 1928 році молоде подружжя оселяється у передмісті Варшави – у маєтку Стависько.

З 1922 по 1936 р.р. Івашкевич працював секретарем маршалка сейму Ратая, спеціальним кореспондентом літературної газети у Парижі, старшим референтом відділу пропаганди польського мистецтва у Міністерстві закордонних справ, секретарем польського посольства у Копенгагені та Брюсселі. У цей період Ярослав відвідав Австрію, Німеччину, Італію, Швейцарію та Іспанію.

Перші кроки у літературі Івашкевич зробив під впливом творчого об'єднання «Молода Польща». Його творчість міжвоєнного двадцятиліття умовно можна поділити на два періоди – «київський» і «варшавський».

Першим твором «київського» періоду стала поема «Молодість пана Твардовського» (1912-1915), другим – повість «Втеча у Багдад» (1916).

Упродовж 1916-1918 р.р. Івашкевич написав поетичні збірки «Восьмивірші», «Діонісій», «Kacudu», витримані у модерному дусі, та повісті «Зенобія. Пальмура» і «Осінній бенкет», які вийшли друком уже у Варшаві. До того ж його перу належить лібрето до опери Кароля Шимановського «Король Рогер» (1918-1920).

Кращими творами «варшавського» періоду вважаються поетична збірка «Повернення у Європу» (1931), повість «Місяць сходить» (1924) та роман «Червоні щити» (1934).

У «варшавський» період Івашкевич написав також романи «Змова мужчин» (1930), «Блендомірські пристрасті» (1938), ряд оповідань, поетичну збірку «Інше життя» (1937), п'єси «Літо в Ноані» (1936-1937) і «Маскарад» (1939), присвячені Ф. Шопену й О. Пушкіну.

Під час Другої світової війни та окупації Польщі Івашкевич мешкав у містечку Стависько під Варшавою, де піклувався про польських письменників і продовжував писати. Саме в цей період він створив більшість розділів майбутньої автобіографічної праці «Книжка моїх спогадів», повісті «Мати Іоанна від ангелів» (1943) та «Млин на Лютині» (1945); оповідання «Битва на Сейджмурській рівнині» (1942), «Стара цегельня» (1943), «Ікар» (1945) та ін.

У повоєнний період Івашкевич активно займався культурною, громадською та літературною роботою, а з 1953 року і до кінця життя обіймав посаду головного редактора журналу «Творчість», на сторінках якого друкував твори українських письменників.

Ярослав Івашкевич часто бував у Радянському Союзі і в Україні, підтримував активні творчі зв'язки з українськими та російськими письменниками Максимом Рильським, Миколою Бажаном, Дмитром Павличком, Григорієм Вервесом, Костянтином Паустовським та іншими, перекладав на польську мову твори Т. Шевченка, Є. Маланюка, М. Рильського, М. Бажана.

У 1940-1970-і р.р. Івашкевич видав 9 збірок поезії: «Олімпійські оди» (1948), «Коси осені» (1954), «Темні стежки» (1957), «Завтра жнива» (1963), «Цілий рік» (1967), «Ксенії та елегії» (1970), «Італійський пісенник» (1974), «Мапа погоди» (1977), «Вечірня музика» (1980); роман-есе «Шопен» (1955), повісті «Коханці з Марони» (1960), «Заруддя» (1974); драми «Одруження пана Бальзака» (1959), «Космогонія» (1967); книги «Станіслава Висоцька і її київський театр “Студія”» (1963) та «Польський театр у Варшаві» (1971); два томи «Розмов про книжки» (1961, 1968) та ін.

В останніх поетичних збірках Івашкевич досяг, за словами польського дослідника Я. Рогозинського, «...такої міри досконалої простоти, яку можна порівняти тільки з простотою найяскравіших ліриків – Гете чи Міцкевича».

Центральним твором повоєнного періоду став роман-епопея «Хвала і слава» (1952-1956). У 1963 р. роман був відзначений премією міністерства культури та мистецтва Польщі.

Багато уваги письменник приділяв перекладам У. Шекспіра, Г. Андерсена, А. Чехова, Л. Толстого, І. Тургенєва та ін.

Ярослав Івашкевич був і відомим громадським діячем. З 1945 по 1949 рік та з 1959 по 1980 рік очолював Спілку письменників Польщі, головував у Польському комітеті захисту миру, неодноразово обирався депутатом Сейму.

За літературну працю та активну участь у Міжнародному русі прихильників миру відзначений високими нагородами. Чотири рази здобував звання лауреата Державної премії Польщі.

П'ять його творів були екранізовані знаними польськими режисерами: «Мати Іоанна від ангелів» (режисер Єжи Кавалерович, 1961р.), «Березняк» (режисер Анджей Вайда, 1970 р.), «Панянки з Вілька» (режисер Анджей Вайда, 1979 р.), «Коханці з Марони» (режисери Єжи Зажицький, 1966 р. та Ізабела Цивінська, 2005 р.), «Аїр» (режисер Анджей Вайда, 2009 р.).

До кінця життя Ярослав Івашкевич мешкав у Польщі, але весь час думками линув в Україну. Він з гордістю говорив про те, що володіє українською мовою: «Українська мова мені не чужа, навпаки, вона була тією мовою, яка супроводжувала мене від самого дитинства. З того часу ця мова досягла великого розвитку, збагатилася новими словами, яких я вже не знаю, хоч і користуюся – з дитинства засвоєною – дуже гарною київською говіркою цієї мови».

Перший короткий візит в Україну після тривалої перерви припав на початок п'ятдесятих, але він був сумним: українська столиця ще не підвелася з руїн.

А от візит 1958 року виявився для Ярослава Івашкевича емоційно насиченим. Спершу – поїздка за маршрутом Житомир – Бердичів – Вінниця – Гайсин, потім – відвідини могили батька у селі Дашів, що на Вінниччині.

Рідної хати в Кальнику письменник не застав – у війну її зруйнував фугасний снаряд. Однак пам'ять про земляка тут шанують: у шкільному музеї йому присвячено експозицію, є добірка творів, а перед фасадом школи височіє бронзовий пам'ятник.

У 1964 році Івашкевич завітав на Черкащину – на святкування 150-річчя від дня народження Т.Г. Шевченка, у 1969 р. приїжджав до Кременця – на відзначення 160-річчя від дня народження Юліуша Словацького, у 1974-му письменник відвідав Київ.

У 1977 році Івашкевич у супроводі Дмитра Павличка востаннє побував на малій батьківщині у складі делегації польських письменників, які брали участь у Днях польської культури в Україні.

Любов до України, яка сформувала письменника як особистість, він проніс крізь усе життя, згадуючи її у багатьох творах.

Скажімо, події у ранній повісті Івашкевича «Зенобія. Пальмура» (1920) відбуваються переважно у Києві з точною вказівкою конкретних місць. Згодом герої повісті вирушають до Криму, і їхній шлях добре відомий автору.

Цілком українською за місцем розвитку дії є повість «Місяць сходить» (1924) – вона «прив'язана» до кількох польських маєтків, розташованих над річкою Рось. Приблизно в тих же місцях діють персонажі історичної повісті «Заруддя» (1976), які потай готують повстання проти самодержавства. А в повісті «Сади» (1960) автор відтворює атмосферу в домі Шимановських у Єлисаветграді.

У «Книжці моїх спогадів» Я. Івашкевич тепло згадує українські, польські, російські маєтки, в яких працював репетитором та учителем музики: «Барвний хоровод двориків, дворів, домів, вілл, квартир і палаців постав перед моїми очима протягом 1909-1920 років. Наскільки всі міські лекції були безбарвними й важкими, настільки сільські виїзди залишили мені спогади, радше приємні, часом повчальні, а в будь-якому разі значною мірою призвели до того, що я пізнав світ і людей», – згадуватиме письменник.

Звичайно ж, не оминув він Україну і в головному творі свого життя – епопеї «Хвала і слава» (1952-1956), яка за жанровими ознаками є сімейною хронікою (її за масштабністю можна порівняти, наприклад, із «Буддинброками» Томаса Манна). Кілька поколінь шляхетських родин Ройських, Мишинських, Шиллерів проходять через найважчі випробування, які принесло двадцяте століття, тож дія в епопеї охоплює чималі географічні і часові простори України, Польщі, інших країн Західної Європи.

Літературознавчий аналіз із посиланням на біографічні матеріали дозволяє показати, які реальні життєві прототипи, побачені автором в Україні, лягли в основу створених ним повнокровних образів – варто лише звернутись до праць найавторитетнішого в Україні «івашкевичезнавця» Григорія Вервеса.

Книга, над якою Ярослав Івашкевич працював майже все життя, мала називатись «Подорож по Україні». В архіві письменника залишився рукопис «Вступу» та розділів «Дашів», «Верхівня». Чернетки свідчать, що наступні розділи він планував назвати «Кальник», «Іллінці», «Ставище», «Гайворон», та написати їх уже не встиг.

Помер Ярослав Івашкевич 2 березня 1980 року і похований у маєтку Стависько під Варшавою. За заповітом письменника садиба і будинок передані Міністерству культури Польщі з умовою створення в ньому музею. У 1984 році в маєтку Стависько відкрито музей Анни і Ярослава Івашкевичів.

Катерина Лісняк, бібліотекар
відділу мистецтв
ОУНБ ім. Д.І. Чижевського